

Het schamel restant van de Studieverzameling van Schilderijen

• WOUTER KLOEK •

Met de sloop van de inbouw van de binnenplaatsen van het Rijksmuseum is ook een uniek en weinig bekend vergezicht verlorengegaan dat gelukkig wel in een foto is vastgelegd (afb. 1). Wie in de oude Studieverzameling van Schilderijen op de daar gereedstaande vliegtuigtrap klom om z'n hoofd bijna tegen het plafond te stoten, kon van dat uitzicht genieten: een schier onafzienbare zee van schotten die alle met schilderijen waren behangen, een wonderlijk rijk panorama en een uitnodiging tot een reis door dat onwaarschijnlijke landschap. Ik maak mezelf wijs dat ik dat uitzicht ooit als eerste heb ontdekt; het is moeilijk bewijsbaar, maar ik heb wel enig recht van spreken.

Toen ik in april 1973 bij de Afdeling Schilderijen van het Rijksmuseum ging werken was mijn eerste taak de inrichting van deze studieverzameling. In het souterrain van de oostelijke binnenplaats was daarvoor een grote ruimte beschikbaar die geheel met schotten was ingericht door museum-

Afb. 1

De studieverzameling schilderijen, gefotografeerd omstreeks 1980 (door Henk Bekker).

Afb. 2

Plattegrond van de studieverzameling schilderijen, naar het op 13 september 1974 uitgebrachte vouwblad. Het plan om de zogenaamde 'lijken-gang' te benutten voor een studieverzameling voor Kunstnijverheid en Nederlandse Geschiedenis is niet uitgevoerd.

architect Dick Elffers (afb. 2). De ruimte was in principe iets kleiner dan de binnenplaats (er was in feite een soort doos ingezet waardoor gangen tussen deze nieuwe toevoeging en het oude gebouw waren ontstaan) en door een lange vitrine was een deel afgezonderd voor een studieverzameling voor kunstnijverheid. Toch was de ruimte enorm. Door de vierkante vorm en het labyrintisch schottenstelsel had ik, zeker in het begin, de neiging om een lange draad mee te nemen om de uitgang terug te kunnen vinden. Ook de hoogte van de ruimte had iets bijzonders. Het dak van de studieverzameling was de vloer van het zogeheten carré van de Afdeling Nederlandse Geschiedenis (zaal 102), een onwaarschijnlijk brede, platte overspanning die technisch, naar ik me heb laten vertellen, toen pas sinds kort mogelijk was. Arthur van Schendel, destijds hoofd directeur van het Rijksmuseum, had aanvankelijk het idee om langs de buitenmuren van de studieverzamling schuttersstukken en

groepsportretten uit de collectie van de stad Amsterdam tentoon te stellen en daarom was de ruimte 'uitgediept' om de grootste van de schuttersstukken te kunnen herbergen, met name de enorme doeken van Jacob Backer en Nicolaes Eliasz Pickenoy: de hoogte was daardoor ruim 4 meter tot aan het valse plafond dat plaats bood aan ingebouwde verlichting. Van Schendels plan ging niet door als gevolg van de concurrerende plannen voor de schuttersgalerij van het Amsterdam Historisch Museum, maar de twee grote genoemde stukken verlieten de studieverzameling pas in 2004.

Bij mijn aantreden stonden er links en rechts zo'n honderdtal schilderijen, er waren ook nog drie depots met nog vele honderden schilderijen en de boodschap van Pieter van Thiel, mijn baas, was: zorg maar dat je er wat van maakt. Aanvankelijk was het plan om de schilderijen nog enige 'eigen ruimte' te geven, maar na wat experimenten werd al snel duidelijk dat het de beste oplossing zou zijn om de beschikbare wanden domweg met schilderijen vol te puzzelen. Niet gedraald dus en in een stevig tempo selecteerde ik schilderijen uit het depot, deed een niet al te consistente poging om iets van een chronologische volgorde met soms een thematische groep te realiseren en in september van 1974 was de klus geklaard. Eén van de drie depots was vervolgens overbodig geworden (het zogeheten Cuyperslokaal, boven in de noordwestelijke toren).

Toen alle schilderijen hingen werd het probleem van de etikettering aan de orde gesteld (klassiek voorbeeld van de verkeerde volgorde). Dick Elffers werd erbij gehaald en zijn voorstel moest wedijveren met een voorstel van Louis Janssen die in de jaren '70 en '80 talrijke tentoonstellingen voor het Rijksmuseum heeft ingericht. Elffers had het idee om met behulp van dikke pvc-pijpen een soort zuiltjes op te richten, terwijl Jansen

voorstelde om onder aan de schotten een legbord voor etiketten aan te brengen; dat laatste idee (mijn voorkeur) werd uitgevoerd. Het betekende wel dat aan de onderkant van de schotten zo'n twintig centimeter voor dat doel moest worden vrijgemaakt, wat soms niet meer inhield dan het hele pakket aan schilderijen omhoog schuiven, maar soms ook aanleiding was tot nieuw gepuzzel.

Hier moet ik wel even de indruk vermijden dat dit alles door mij *single-handed* tot stand werd gebracht: het sjouwen en ophangen werd gedaan door de werkploeg met daarin prominent de twee oudere heren De Vries (Gerrit) en Walther (geen voornaam). Op de achtergrond figureerden hun baas Sligchers (een Oud-Indiëgast die mij, oog in oog met de Nachtwacht, erop gewezen heeft dat Rembrandt nooit een geweer in handen heeft gehad) en de heer Geenen (die alle verplaatsingen bijhield in een dik boek waarin heel wat werd weggegumd). Mijn collega Kees de Bruyn Kops nam de 19de eeuw en de interessante sectie met zelfportretten voor zijn rekening en Jola Cleveringa zorgde ervoor dat de teksten voor de beeldschone etiketten (eenmalig; er is nooit iets op dezelfde wijze bijgemaakt) tot stand kwamen.

Bij de opening hingen ongeveer 800 schilderijen en het moet omstreeks die tijd geweest zijn dat ik voor het eerst die trap omhoog ging en me door het ongelooflijke landschap liet verbazen. Toen ik wat later met een van de fotografen in de studieverzameling stond, heb ik hem gevraagd dat uitzicht vast te leggen. Een mooi beeld, maar toch een flauwe afspiegeling van dat adembenemend uitzicht.¹ Tot voor kort heb ik me niet gerealiseerd dat deze foto ook inderdaad gepubliceerd is, in 1985 in het jubileumboek *Honderd jaar Rijksmuseum*.²

Groot probleem was de voortdurende 'verloedering' van de studieverzameling: voor vervangingen op zaal

was het doorgaans gemakkelijker daar iets uit te zoeken dan in de depots, waar de kwaliteit uiteraard ook minder was. Ook voor tentoonstellingen binnen en buiten het museum bleek de studieverzameling een ware *Fundgrube*. In zich telkens weer herhalende campagnes werd geprobeerd het aantal lege plekken te verminderen, niet altijd met succes. De ruimte was, tot ons verdriet, vaak gesloten, al was er wel steeds een mogelijkheid om er op aanvraag terecht te kunnen. Uiteindelijk heeft Jan Piet Filedt Kok, na een periode waarin de studieverzameling noodgedwongen voor een deel als depot was ingericht, enkele stagiairs onder wie Tim Zeedijk aan het werk gezet en de hele zaak in 2001 nog een-

maal op orde gebracht, waarna vervolgens duidelijk werd dat het Rijksmuseum ging verbouwen en er een punt werd gezet achter de openstelling van de Studieverzameling voor Schilderijen.

Bij de ontmanteling van het gebouw – de schilderijen waren toen uiteraard allang afgevoerd, na met veel zorg door de restauratoren gereed te zijn gemaakt voor transport; dit stond overigens in schril contrast met de nonchalance ten opzichte van de toestand der schilderijen in 1974 – diende de studieverzameling als puinstortplaats: vandaaruit werden de nondescripte restanten afgevoerd. Een foto, gemaakt tijdens dat proces (afb 3) laat zien wat er restte: een enkele hang-

Afb. 3

De met puin gevulde ruimte van de studieverzameling schilderijen, tijdens de ontmanteling van het hoofgebouw, gefotografeerd door Vanessa Rijckens, 2004.

NOTEN

¹ Klein voetnootdetail: *Een heilige, vermoedelijk Bonaventura*, een werk uit de Noord-Italiaanse school, 2de helft van de 15de eeuw (inv.nr. sk-A-2590), hangt scheef en heeft ook altijd scheefgehangen. Het klassieke Franse hangstelsel met een stang met krul waaraan een *crochet* was bevestigd, was vóór de oorlog aangeschaft en kon destijds niet worden bijbesteld. Rijksgebouwendienst had het daarom nagemaakt, echter ietsje groter, steviger en met gecoate, speciaal geharde

stangen die daardoor in wezen te glad waren. Diverse malen heb ik dit schilderij, staande op die vliegtuigtrap, recht gehangen om, terug op de grond, te constateren dat hij toch weer onderuit was gezakt. Stom dat ik het voor de foto niet even met een plakker een handje heb geholpen.

² J. Braat e.a., *Honderd jaar Rijksmuseum 1885-1985*, Weesp 1985, p. 147, afb. 443. Als ik dat toen geweten had, had ik Bonaventura zeker (tijdelijk) recht gehangen.